

Alledaagse
verhalen over
solidariteit
in diversiteit

Dit is een publicatie in het kader van DieGem, een interdisciplinair onderzoeksproject naar solidariteit en gemeenschapsvorming in een diverse samenleving.

Meer info

Stijn Oosterlynck

stijn.oosterlynck@uantwerpen.be

Meer lezen

www.solidariteitdiversiteit.be

Verantwoordelijke uitgever

Stijn Oosterlynck, centrum OASes,
departement Sociologie, Universiteit Antwerpen

Teksten

Tine Hens

Vormgeving en illustraties

Sarah Vanbelle

Alles is al anders

Alledaagse
verhalen over
solidariteit
in diversiteit

Inhoud

6

Hedendaagse dagen.

Want diversiteit is overal. De vraag is: staren we ons blind op wat ons scheidt of kijken we naar wat ons bindt?

10

Alledaagse verhalen.

Hoe mensen de diversiteit om hen heen ervaren.

14

‘Een gedeelde plek is een eerste stap naar een nieuwe gemeenschappelijkheid. Maar het is niet voldoende.’

Socioloog Stijn Oosterlynck en pedagoge Joke Vandenabeele over het verschil tussen integratie en transformatie, het belang van professionele omkadering en subsidies als maatschappelijke keuzes.

24

‘Dit is de enige plek in de stad waar ik geen zwarte ben.’

Diversiteit op het werk is vaak een kwestie van pragmatiek, maar staat nergens zonder een consequent beleid.

32

‘De doorsnee-leerling bestaat niet meer.’

Scholen die in ijlt tempo verkleuren, ontwikkelen eigen manieren om zowel het onderwijs als het samen spelen, leren en zijn te verbeteren.

42

‘Waarom zou je je bekommeren om je straat als je niet gelooft dat men die bekommernis ernstig neemt.’

Buurtten waar de kansarmoede groot is, zijn het meest divers. Maar de plek waar men woont, biedt de kans zich op een ongedwongen manier te integreren.

52

‘Armoede weegt zwaarder dan cultureel verschil.’

Vrije tijd is pas vrij als je de prijs voor die tijd kan betalen. Maar verenigen die inzetten op diversiteit botsen niet alleen op een muur van armoede. Racisme is een even pijnlijke realiteit.

60

‘We zijn allemaal migranten’

Korte notitie over de mens als wereldwandelaar.

Hedendaagse dagen

**Diversiteit is overal. Maar wat doen we ermee?
Hoe gaan we ermee om. Verderop leest u verhalen
uit de onderzochte praktijk. Maar de praktijk
is er overal en altijd. Zoals hier. Op de trein.
Vijf politieagenten stappen op.**

Vijf politieagenten stappen op de trein. Kogelvrije vesten spannen rond hun borstkassen en brengen de omstaander prompt in verwarring: is de borstkas zo breed dankzij de vest of dankzij hard en intensief trainen op allerhande toestellen? Aan hun riem hangt een wapenarsenaal dat, van stok over pepperspray tot dienstgeweer, op maat is gesneden van de grootte van het potentiële gevaar. Ze komen langs voor een willekeurige identiteitscontrole, zeggen ze om de reizigers die toch enigszins verschrikt kijken gerust te stellen. We hebben niets te vrezen, ze zijn de arm der wet die enkel de wettelozen eruit pikken en bekeuren.

Maar is het niet vreemd dat die willekeur toch enigszins gekleurd is? Of is het toeval dat van alle mensen die in de wagon zitten, zij met het donkerste vel, het zwartste haar en de ogen als steenkool

het vriendelijke doch dringende verzoek krijgen hun papieren boven te halen? We kijken naar de bruine handen die rustig in hun binnenzak, rugzak, broekzak tasten. We voelen ongemak, misschien wel plaatsvervangende schaamte of wie weet: een zekere genoegdoening.

Zij wachten af op het oordeel van de agenten. Houden hun gezicht in de plooi, geen trillende lip, geen knipperend oog, geen spier verradt wat ze denken of voelen. Voor hen is het routine. Ze kennen het maatschappelijke ritueel. Als de agenten de papieren met een knik teruggeven en 'alles is in orde' zeggen met hetzelfde soort tegenzin als waarmee de verkoper van de krantenwinkel zegt dat hij geen wisselmachine is als hij gevraagd wordt een biljet van tien euro om te ruilen in muntstukken, dan nog blijven hun gezichten onleesbaar. Alsof ze geleerd hebben ieder spoor van opstand of ongenoegen uit te wissen.

Een andere dag. Een andere trein. Wie over de samenleving wil schrijven, verplaatst zich maar beter met het openbaar vervoer. Bussen, treinen, trams zijn de plekken waar vreemden elkaar ontmoeten, waar mensen met een administratief ondersteunde nationaliteit als per toeval naast de staatlozen kunnen zitten. Al geven wij met z'n allen de voorkeur aan vrije en lege zitplaatsen. Twee banken voor zes voor een persoon en zijn of haar tas. Dat is onze gedroomde ruimte in een trein vol andere passagiers waarvan we het liefst zo weinig mogelijk last hebben. In de trein heerst altijd een beetje een gedoogdbeleid.

Herken je de volksaard aan de mate waarin de persoonlijke ruimte bewaakt wordt?

De gesluierde vrouw heeft twee banken voor zichzelf. Het is niet duidelijk of dat haar keuze is of die van de andere reizigers. Ze is verdiept in een boek waarvan weinig medereizigers de titel kunnen lezen omdat hij van rechts naar links is geschreven in letters die men hier op school niet leert. 'Ticket, s'il vous plaît, alstublieft.' De conducteur kijkt op de vrouw neer, zij kijkt op uit haar boek, rommelt in de handtas die naast haar staat en geeft 's'il vous plaît' haar ticket. 'Wat leest u?' vraagt de conducteur. Een glimlach breekt het gelaat van

de vrouw open. Alsof ze op die vraag had gewacht. Alsof ze niet begreep waarom iedereen naar haar sluier en gewaden staarde maar nooit eens naar haar boek vroeg. 'Wat leest u?' Ze begint te vertellen over de Arabische schrijver, over het licht en de geuren die uit zijn woorden tuimelen, over de vergezichten die hij schildert, vergezichten die ze hier – ze wijst naar het vuile raam van de trein – misschien wel het meeste mist, maar de conducteur snuift alsof hij die geuren en kleuren en horizonten maar niets vindt. 'U bent in

België. Waarom leest u niet in het Frans of het Nederlands. Dat zijn onze landstalen.' Hij vergeet het Duits te vermelden. We hebben er drie, drie landstalen. De vrouw is te bedremmeld om hem daarop te wijzen. Of op het feit dat Frans spreken en Arabisch lezen een mens eerder rijk dan arm aan woorden maakt. Maar →

ze is woordeloos. Ze duikt weg op de plek waar ze gebleven was: achter haar boek. Alsof ze met de verhalen uit een andere wereld een muur rond zich optrekt. De conducteur vervolgt hoofdschuddend zijn weg door de wagon. Sommigen mompelen goedkeurend. Anderen twijfelen tussen hun mond open doen en spreken of verder lezen in de gratis krant die ze uit de speciaal daarvoor voorziene bakken in het station hadden gegraaid. Een meisje staat op en zegt. 'In dit land heeft iedereen het recht om in de taal van zijn keuze te lezen.' Achter haar boek glijdt er een glimlach over het gezicht van de vrouw. Het is niet duidelijk of ze lacht om wat ze hoort of om wat ze leest.

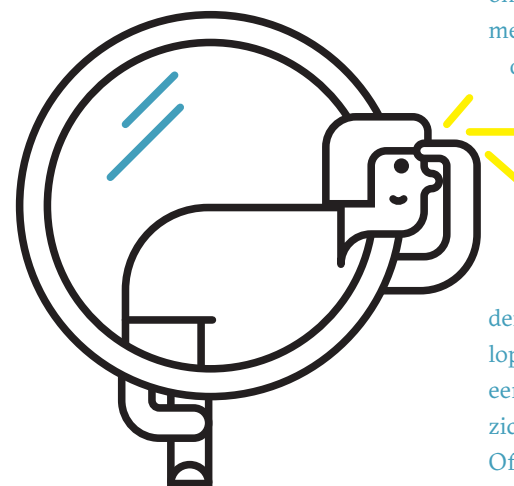
En plots is het de avond voor de laatste dag van het schooljaar. Drie vrouwen uit evenveel landen en twee continenten staan samen in de keuken. De oudste is geboren in Tunesië, de middelste in België en de jongste in Rwanda. Hun kinderen zitten samen in de klas. De middelste heeft een feestje georganiseerd, maar omdat de twee anderen of weinig van de mensen kennen die nu buiten staan met een glas schuimwijn in de hand, of omdat ze zoals de oudste van de vrouwen gelooft in een God die alcohol verbiedt of toch ten strengste afraadt naargelang de interpretatie van zijn eeuwenoude woorden, staan ze met z'n drieën in de keuken boven een pot dampende tomatensaus. Er worden pizza's gebakken. Het recept is van de Belgische

vrouw, maar de Tunesische heeft zo haar eigen geheime ingrediënten die ze – nu het toch feest is – graag even wil delen. Met een zelfzekerheid die ze normaal gezien verstopt onder een sluier van beleefdheid, neemt ze de lepel uit de handen van de Belgische. Ze richt het hoofd op dat ze

als ze over straat loopt meestal ingetogen gebogen houdt. Haar ogen schitteren, haar wangen kleuren dieprood van de warme dampen die uit de pot opstijgen en zich vermengen met de hitte die al dagen in de lucht hangt, ze opent de kast met kruiden, gaat met haar vingers langs de potten als een onderzoeker die de fichebakken van de bibliotheek raadpleegt, verpulvert wat tijm, koriander, oregano en rozemarijn en strooit het als een magisch mengsel in de pot. De

Rwandese vrouw sluit haar ogen, ruikt en fluistert de namen van de kruiden voor zich uit. De Belgische moet denken aan de drie heksen van Macbeth. 'Wie?' vraagt de Tunesische verbaasd. Ze vertelt het verhaal of wat ze er zich van herinnert en dat doet de Rwandese dan weer denken aan een verhaal dat haar moeder altijd vertelde, waarop de Tunesische plots aan weer een ander verhaal moet denken, een spookgeschiedenis uit haar geboortedorp, maar er zijn ook de woorden van haar moeder die in haar hoofd opduiken. 'Geen mens bestaat zonder verhalen', zei die altijd.

Het zijn kleine gebeurtenissen uit een enkel leven. Niets bijzonders en daarom alledaags, maar toch leggen ze de zenuwen bloot van onze samenleving. Die kleurt met de dag diverser. Of zoals burgerbeweging Hart boven Hard het zegt: diversiteit is realiteit. Met die diver-

siteit omgaan, is niet meer dan realistisch. We nemen graag aan dat de toegenomen diversiteit knaagt aan ons vermogen om solidair te zijn. Maar misschien heeft dit meer te maken met onze neiging ons blind te staren op verschillen en zo blind te blijven voor wat ons bindt?

Vier jaar lang bogen sociologen, pedagogen, sociaal-geografen en politicologen zich in het multidisciplinair onderzoeksproject Diversiteit en Gemeenschapsvorming (DieGem) over dezelfde vraag: wat houdt mensen in een diverse samenleving bij elkaar? Hiervoor doken ze onder in bestaande praktijken, ze liepen mee met jeugdvoetbalclubs, observeerden de dynamiek op speeplaatsen, stonden mee aan de band in fabrieken of verhuisden voor de duur van het onderzoek naar een wijk in een andere staat. Ze dompelden zich zo veel mogelijk onder op plekken waar diversiteit meer regel dan uitzondering is. Wat ze ontdekten op die uiteenlopende plaatsen is dat net die plaats een nieuwe, fragiele en soms nauwelijks zichtbare gemeenschappelijkheid creëert. Of zoals een van de ondervraagden het formuleerde: 'We zijn het begin van een betere wereld, een wereld die al bestaat, maar die niet gehoord en gezien wordt.' In de verhalen die volgen, gebaseerd op de onderzoeksrapporten van DieGem wordt die wereld even zichtbaar gemaakt. Het is geen ideale wereld. Het is de wereld van nu.

Alledaagse verhalen.

Iedereen heeft een idee over hoe het beter of anders kan. Soms is het gewoon een kwestie van durven luisteren.

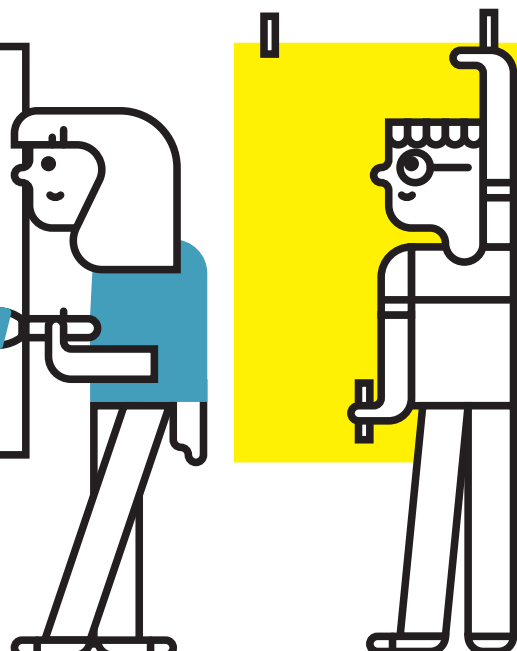

Veel bewoners zeggen van 'kijk we willen dat en we zullen het zelf doen eigenlijk en wij verenigen ons en we steken de handen uit de mouwen', een vorm van burgerschap in de zin van 'we kunnen iets maken, we kunnen de wijk herinrichten' en ook een stukje geloof, weg uit de apathie van 'hier gebeurt nooit iets, het is hier om zeep'

Als ik hier kom, kan mijn hoofd even rusten, dan vergeet ik even mijn problemen, als ik hier kom, dan voel ik mij zoals de andere mensen.

Dat de mensen eens kunnen tonen
waar ze goed in zijn en dat ze niet de
hele tijd worden afgebeeld als degene die
Nederlands aan het leren zijn of werk aan
het zoeken zijn of die cursussen aan het
volgen zijn. Allemaal dingen die ze moeten
doen, en die ze leren te doen terwijl ze
zelf iets hebben wat zij kunnen aanleren
aan anderen. Waar zij goed in zijn.

Sommigen hebben echt niets,
maar ze geven zoveel.
Wel 'niks' is hier juist een heel
slecht woord. Die hebben
veel meer dan wij allemaal
samen als je het zo bedoelt.

Er wordt
geen onderscheid
gemaakt tussen
man vrouw,
nationaliteit,
seksuele
voorkeuren.
Er is eigenlijk
een nultolerantie
wat betreft
verschil
maken.

Dat vind ik soms
ook de sterkte,
door ergens niet
op te focussen,
dat je dikwijls meer
bereikt dan dat je
er blind zit op te staren
van 'hoe gaan we dat
nu bij die mensen
ingeleefd krijgen'?

Voor mij zijn de mensen die de
ontmoeting verwerpen, mensen die
niks van politiek kennen.

Het idee van een bredere
democratie is nodig.
Een platform met de overheid
waar je je ei kwijt kunt.
De overheid als partner waarbij
je samen kunt beslissen.

‘Een gedeelde plek is een eerste stap naar een nieuw gemeenschappelijk belang. Maar het is niet voldoende.’

Knaagt de toenemende diversiteit in de samenleving aan solidariteit tussen mensen en zo aan het fundament van de welvaartstaat? De theorie wil dat we makkelijker delen met mensen die op ons lijken of die op z'n minst een gelijkaardige culturele achtergrond lijken te hebben. Maar klopt dat wel? Het onderzoeksproject DieGem (Diversiteit en Gemeenschapsvorming) zocht het uit. Niet via theoretische modellen, maar in de praktijk. ‘Veel onderzoek kijkt naar wat is of naar wat verloren dreigt te gaan. We willen focussen op wat kan zijn’, stelt socioloog Stijn Oosterlynck (UAntwerpen). Samen met pedagoge Joke Vandenabeele (KULeuven) is hij een van de trekkers van het onderzoeksproject.

Vier jaar lang bogen sociologen, pedagogen, sociaal-geografen en politicologen zich over dezelfde vraag: wat houdt mensen in een diverse samenleving bij elkaar? Wat voedt de solidariteit? Wat holt die solidariteit uit? En wat zorgt ervoor dat mensen die op het eerste zicht bijzonder weinig met elkaar gemeen hebben zich toch met elkaar verbonden voelen, voor elkaar willen opkomen en bereid zijn te delen met elkaar?

Hiervoor doken ze onder in bestaande praktijken. Ze registreerden hoe mensen met elkaar omgaan op plekken die ze vaak door omstandigheden verplicht zijn om met elkaar te delen: een woonwijk, een fabrieksvloer, een speelplaats of een jeugdbeweging. Wat gebeurt er met de dynamiek op deze plaatsen als een grotere diversiteit de status quo aantast? Als de halve wereld

plaatsneemt in schoollokalen? Als arbeiders een minimum aan Nederlands beheersen maar verder een veelheid aan talen spreken? Als de blanke burens de uitzondering worden? Als men zich plots een minderheid in eigen buurt voelt? Of als de biertjes na een vergadering bij de Chiro niet meer zo vanzelfsprekend zijn? Verandert de mens dan in een eiland, zoals de Amerikaanse socioloog Robert Putman in *Bowling Alone* zo treffend beschrijft? Trekt hij zich terug? Verschuilt hij zich achter de blinden om enkel als het moet de confrontatie met de maatschappij en de ander aan te gaan? Of vormen net die gedeelde plaatsen de voedingsbodem voor nieuwe en andere mechanismen en bronnen van solidariteit?

‘Traditioneel onderscheiden we vier bronnen van solidariteit’, schetst Oosterlynck. ‘Strijd leveren voor een gemeenschappelijk belang, gedeelde normen en waarden, ontmoeting en interdependentie of wederzijdse afhankelijkheid. Vandaag zijn die bronnen nog altijd relevant. Je herkent ze ook in de dertig projecten die we onderzochten, maar toenemende diversiteit zet elk van die bronnen onder druk. Bij waarden en normen is dat het duidelijkst merkbaar. Maar voor interdependentie geldt dat evenzeer. De herverdeling in onze welvaartstaat is gebaseerd op arbeid. Wat gebeurt er met het gevoel van wederzijdse afhankelijkheid als blijkt dat de werkloosheid groter is bij een migrantenpopulatie? Groeit dan het gevoel dat de ene groep meer krijgt dan de andere? Dat de ene meer moeite moet doen dan de andere?’

Diversiteit daagt de traditionele bronnen uit. Hoe meer diversiteit, hoe minder vanzelfsprekend onze aannames over solidariteit. Dat denken we. Maar je kan de vraag ook omkeren. Is solidariteit integreren of transformeren? Moet je mensen in de bestaande orde wringen of moet die orde veranderen worden vooraleer solidariteit in diversiteit mogelijk wordt? Met andere woorden: dwingt diversiteit niet tot een herdefiniëring van solidariteit? Als je met solidariteit en diversiteit aan de slag wil gaan, dan moet je je als samenleving durven bevragen. Met assimilatie zal je het niet oplossen, zeker niet als je streeft naar kwaliteitsvolle solidariteit en er geen paternalistisch verhaal van wil maken waarbij wij goed zijn voor anderen zo lang ze braaf zijn en zich aanpassen. Solidariteit in een diverse samenleving vergt een onderhandelingsproces waarbij de uitkomst niet vast ligt.’

Waarom zeg je niet als beleidsmaker:
het doel is solidariteit in diversiteit
en we geven het vertrouwen
aan lokale organisaties
om daarmee aan de slag te gaan?

Burgerschap

Oosterlynck verwijst daarbij graag naar een citaat van de in januari 2017 overleden Pools-Britse socioloog, filosoof en maatschappelijk denker Zygmunt Bauman: ‘Solidariteit is een woord op zoek naar vlees.’ Iedere tijd zorgt voor een eigen invulling van het begrip solidariteit, legt daarbij eigen klemtonen en dus is het best zinvol het woord solidariteit nu en dan uit te benen om te kijken waarvoor het staat en kan staan. ‘Solidariteit creëert orde’, legt Oosterlynck uit. ‘Het is van oorsprong geen revolutionair begrip. Mensen die daar in de 19e eeuw over schreven, waren niet Marx en Engels, maar sociale hervormers. Zij zochten naar manieren om over verschillende maatschappelijke groepen heen allianties te vormen, om de ongelijkheid die de sociale onrust aanvuurde glad te strijken door herverdelingsmechanismen te ontwikkelen. Na de Tweede Wereldoorlog werd dat de kern van de welvaartstaat: het was solidariteit tussen burgers van hetzelfde land. Die uniformiteit in tijd en ruimte vormde het fundament. Maar wat betekent dat voor een samenleving waarin niet langer die uniformiteit maar diversiteit de regel wordt? Kan je burgerschap blijven verenigen tot een formeel statuut, zoals iemands nationaliteit? Wat met mensen die zich actief opstellen in de publieke ruimte maar zich officieel geen burger mogen noemen? Ik denk bijvoorbeeld aan de mensen van Collectatief in Brussel. Mensen zonder papieren verzamelen op de markt voedseloverschotten, stellen voedselpakketten samen en koken voor anderen die het sociaal-economisch moeilijk hebben. Officieel maken ze geen deel uit van onze samenleving, ze beschikken niet over de

→

juiste papieren of het noodzakelijke statuut, en toch organiseren ze solidariteit. Ze komen op voor de plek waar ze wonen en voor wie er woont. In een geglobaliseerde wereld vormt het concrete van een plaats een belangrijk bindmiddel. Het is de meest laagdrempelige manier om lotsverbondenheid te creëren en solidariteit te ontwikkelen.'

Het is de reden waarom het DieGem-onderzoeksproject zich concentreerde op de concrete realiteit van specifieke plaatsen, zowel plaatsen waarbij de diversiteit een gegeven is als plaatsen die zich onder druk van externe omstandigheden transformeerden tot brandpunten van diversiteit. Terwijl bij de eerste vaak trots doorschemert over hoe ze erin slagen zo veel verschillen te bundelen, drijft bij de laatste een soort droefenis boven, een treurproces waarbij men moet loslaten wat was en omarmen wat is. De daklozen die via het Brusselse collectief Leeggoed meehielpen met de renovatie van verouderde sociale appartementen waarin ze nadien mochten wonen, voelen zich met z'n allen verantwoordelijk voor de plek die ze nu hun thuis noemen. Ze dragen er zorg voor en ze hebben zelfs zo veel zelfvertrouwen bij elkaar geschaapt dat ze als mensen die tot voor kort in de marge van de samenleving rondscharrelden beleidsmakers aanspreken op de hoge woningnood in Brussel.

In Sledderlo, een sattelietwijk van Genk die zich nooit helemaal ontwikkelde zoals men gepland had, lijken de bewoners de mislukkingen uit het verleden dan weer als een blijvend merkteken mee te dragen. Als de tuinbank die ze met enkelen samen maakten, beklad wordt, dan overheersen de gelatenheid en het fatalisme en is men er nog meer van overtuigd dat in

Is solidariteit integreren
of transformeren?
Moet je mensen in de bestaande
orde wringen of moet die orde
getransformeerd worden?

Sledderlo zelden iets goeds kan gebeuren, dat de wijk altijd geïsoleerd zal blijven, vergeten door de omliggende stad. De solidariteit binnen Leeggoed is duidelijker en meer aanwezig dan in een buurt als Sledderlo. Voor een stuk omdat de leden van het collectief een gelijkaardige strijd voerden, ze eisten hun recht op wonen op. Maar wie in Sledderlo vaker komt en langer met mensen praat, ontdekt dat de jongen met een mentale achterstand die er woont door veel mensen tegelijk verzorgd en opgevolgd wordt. Hij weet perfect bij wie hij in zijn straat kan aanbellen voor een maaltijd. Het is de solidariteit tussen de burens, door iedereen omschreven als vanzelfsprekend en normaal. Om die zorg voor elkaar te verbreden, is net iets meer nodig. Keer op keer, geval per geval stelden de onderzoekers van DieGem vast dat bij de verdieping of verbreding van solidariteit de professionele krachten, openbare voorzieningen en locaties als buurthuizen een cruciale rol spelen. Solidariteit tussen uiteenlopende groepen ontstaat niet vanzelf. Omkadering en begeleiding zijn geen overbodige luxe. →

Vertrouwen

‘Altijd is er iemand nodig die als doel heeft de boel samen te houden’, stelt Oosterlynck. ‘Wat DieGem heeft aangetoond en zichtbaar heeft gemaakt, is dat er in al die verschillende projecten een bijzondere expertise is opgebouwd rond samenleven, conflicten ontzenuwen, gemeenschap vormen. Op het eerste zicht reikt dat soms niet verder dan een beetje samen koken en sociale cohesie ontwikkelen, maar het is wel de manier waarop je een basis van gemeenschappelijkheid legt.’ Vandenabeele vult aan: ‘Ik ben altijd een koele minnaar geweest van dat streven naar sociale cohesie. Mij leek het een manier om problemen uit de weg te gaan in plaats van aan te pakken. Maar je hebt eerst die verbindende activiteiten nodig voor je verder kunt springen, voor je het over burgerschap kunt hebben, over sociaaleconomisch ongelijkheid, of dat je kunt toegeven dat het niet altijd zo gezellig en geweldig is. Het zijn trage processen. Ook daarom is die professionele omkadering zo belangrijk. Van de diversiteitsmanager in een bedrijf tot de opbouwwerker in een buurt. Hoe structureler die omkadering is, hoe diepgaander het effect op lange termijn. Met diepgaand bedoel ik dat in die verbindende activiteiten als samen koken, tuinieren, breien of een taal leren ook ruimte zit om het met elkaar te hebben over de lastige kwesties die het samenleven in diversiteit opwerpt. Verbindende activiteiten zoomen in op wat mensen alsnog gemeenschappelijk hebben en het zijn professionals die ook naar mogelijkheden zoeken om het verschil tussen mensen en het onrecht dat hier vaak mee gepaard een stem te geven.’

‘De erkenning van die professionele omkadering maakt een wezenlijk verschil’, gaat Oosterlynck verder. ‘Met erkenning bedoel ik: subsidiëring.

**Solidariteit in diversiteit
zal anders zijn dan de solidariteit
van de welvaartstaat.**

Aan ons om uit te zoeken wat dat ‘anders’ betekent.

Wat zijn subsidies anders dan als samenleving zeggen: dit is belangrijk voor ons allemaal? Over buurthuizen, ontmoetingsplekken, wijkcentra wordt makkelijk neerbuigend gedaan. Maar ze zijn onmisbaar. Het is daar waar boeiende experimenten plaatsvinden, waar op kleine schaal en zeer pragmatisch van alles gebeurt. Het beleid zoals het nu is, instrumentaliseert veel van die processen. Ze moeten aan allerlei doelstellingen voldoen. Van cohesie over actief burgerschap tot taalkennis. Het moet activerend en toelidend zijn. Je zou het ook kunnen omdraaien. Waarom zeg je niet als beleidsmaker: het doel is solidariteit in diversiteit en we geven het vertrouwen aan lokale organisaties om daarmee aan de slag te gaan? Investeer in de mensen die er op het veld mee bezig zijn. Zij weten ondertussen wat werkt en wat niet. Precies omdat ze dagelijks met beide voeten in die realiteit staan.’

Opvallende vaststelling binnen de verschillende onderzoeken: net die sectoren waarvan men aanneemt dat ze het makkelijkst tot integratie leiden, worstelen het meest met de toegenomen diversiteit. Onderwijs en arbeid gelden traditioneel als de hefboomen voor emancipatie, maar beiden kampen met tekenen van segregatie. Terwijl het beroepsonderwijs van kleur verschooten is, blijft het ASO veilig blank; terwijl de arbeidsvloer diverser is dan ooit, is het management dat zelden tot nooit. Wat mensen in hun vrije tijd doen, blijkt hen dichter bij elkaar te brengen dan waar ze zich het gros van de dag mee bezighouden: werken of school lopen. Ook dat heeft volgens de onderzoekers van DieGem te maken met een al te rigide beleidskader. Want wat valt op? De bedrijven die van diversiteit een tweede huid hebben gemaakt, hebben dat eerder ondanks dan dankzij de strikte taalregels gedaan. ‘Kijk naar Tower Automotive in de Gentse haven’, zegt Oosterlynck. ‘In het bedrijf springt men pragmatisch met taal om. Het is dat of geen arbeiders vinden. De officiële voertalen zijn er Nederlands en Engels, maar in de praktijk worden er ook andere talen gebruikt. Wat telt is wat werkt. Het bedrijf werft aan op basis van competenties eerder dan op taalkennis. Taal is aanleerbaar op de werkvloer. Mensen krijgen de kans een jaar lang een dag per week Nederlandse les te volgen. Als ze willen doorgroeien, moeten ze bewijzen dat ze de taal beheersen. Er zijn weinig mensen die op die manier de taal niet leren. Opnieuw: het is taalpragmatiek. Geen rigiditeit.’ →

Aanvullend, niet vervangend

Hoe verhouden deze lokale, plaatsgebonden en kleinschalige vormen van solidariteit zich tot de bredere samenleving? Zetten ze de indirecte solidariteit van de sociale zekerheid onder druk? Werken ze aanvullend? Versterkend? Of vervangend? Van dat laatste dromen alvast de grote promotoren van de Big Society in Groot-Brittannië of van de participatiesamenleving in Nederland. Omdat de solidariteit van de welvaartstaat zo anoniem en log is kan je ze volgens hen maar beter afbouwen en inruilen voor de warmte van de directe solidariteit. Het zou de band tussen burger en samenleving versterken, want concreter maken. Niet alleen bestaat er nagenoeg geen empirisch bewijs voor de link tussen verzorgingsstaat en een afgezwakt vertrouwen in de burgermaatschappij, ook het idee dat overheidsinvesteringen de creativiteit van het bottom-up-initiatief zouden fnuiken is eerder op aanvoelen dan op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd. Het tegendeel is daarentegen wel aangetoond: hoe meer investeringen in publieke goederen

Kan je burgerschap blijven verenigen tot nationaliteit?

en diensten, hoe meer betrokkenheid en hoe meer zorg voor de gemeenschap. Directe en indirecte solidariteit staan minder diametraal tegenover mekaar dan men gemakshalve denkt. 'Door naar die lokale vormen van solidariteit te kijken, hebben we met DieGem niet willen zeggen dat het overkoepelende, nationale kader niet belangrijk zou zijn, of dat het op termijn zichzelf zou opheffen of overbodig maken', verduidelijkt Oosterlynck. 'We zijn vertrokken vanuit de vaststelling dat de welvaartstaat er slechts moeizaam in slaagt solidariteit in diversiteit te creëren. De welvaartstaat wordt chauvinistischer. De toegang tot sociale voorzieningen en de sociale zekerheid wordt moeilijker en voordeliger gemaakt voor nieuwkomers en mensen met een migratieachtergrond. Er is een steeds sterkere dwang tot culturele assimilatie. Migratie en diversiteit worden voorgesteld als bedreiging voor de welvaartstaat. Er worden bovendien – op de werkvloer, in de sociale voorzieningen – claims gemaakt die men liever niet hoort. Cultuurspecifieke claims. Sociaaleconomische claims. Wat met bidden op het werk? En vinden we het normaal dat er zo veel meer migranten werkloos zijn? Ligt dat aan hen of spelen er andere, meer onzichtbare mechanismen? Onze conclusie is dat solidariteit in diversiteit anders zal zijn dan de solidariteit van de welvaartstaat. Het is aan ons om uit te zoeken wat dat 'anders' betekent. Dat doen we het best op lokaal niveau, omdat daar de kiemen van die andere solidariteit het meest zichtbaar zijn en omdat het concrete van een gedeelde plaats het begin is van een nieuwe gemeenschappelijkheid. Plaats als vertrekpunt volstaat niet, het is absoluut niet voldoende, maar het is het vertrekpunt in een zoektocht naar wat ons in al die verschillen met elkaar verbindt. Want dit staat buiten kijf: als je een basis van gelijkheid creëert, dan is de uitdaging van de diversiteit makkelijker aan te pakken. Daarom is die welvaartstaat ook een voorwaarde om die kleine praktijken te doen functioneren. Ze werken aanvullend, niet vervangend.'

‘Dit is de enige plaats in de stad waar ik geen zwarte ben’

In de inkomhal van het toeleveringsbedrijf Tower Automotive in de Gentse haven hangen foto's van werknemers. Met hun 38 nationaliteiten vormen ze een staal van de wereldbevolking. ‘Tower promotes diversity by providing equal opportunities to all’ staat eronder. Tower Automotive omschrijft zichzelf als diversiteitsgevoelig bedrijf. ‘De diversiteit is normaal omdat iedereen die dat abnormaal vindt, vertrekt.’

Een poster die de diversiteit van je arbeiders verbeeldt. Het is een schoolvoorbeeld van hoe een stappenplan met pakweg de titel ‘Diversiteit op het werk’ werkgevers zou aanmoedigen om de veelheid aan nationaliteiten en culturele achtergronden van werknemers positief uit te dragen. Diversiteit als oplossing, niet als probleem, heet dat dan. Het heeft iets van het goedbedoelende multiculturalisme, van het wat opgeklopte ‘wij hebben het met z’n allen best fijn’ diversiteitsdenken. Maar hoe schools of oppervlakkig het ook mag lijken, toch maakt zo’n poster een verschil. ‘Als je hoofd in die gang hangt, voel je je als mens erkent en gezien’, vertelt socioloog

en stadsonderzoeker Pascal Debruyne. Hij onderzocht voor DieGem de solidariteit op de werkvloer bij Tower Automotive, toetste af hoe dicht woord en daad bij elkaar staan in een bedrijf dat zich als vanzelfsprekend divers afficheert. Vooral omdat die diversiteit er niet kwam vanuit een bewuste keuze maar vanuit bittere noodzaak. Automotive werd geen divers bedrijf omdat het daar actief op inzette, het werd dat omdat het geen andere arbeiders vond.

Toen Automotive zich als deel van de globale multinational Tower International in 2001 in de Gentse havenzone vestigde, had Volvo – de grote afnemer van Tower – net een nieuw model binnen-gehaald en nieuwe mensen aangeworven.

Het toeleveringsbedrijf richtte zich noodgedwongen op zij die meestal naast de arbeidsmarkt kamperen: minder dan laaggeschoolden, net geregulariseerde migranten en vluchtelingen, langdurig werklozen, mensen wier eerste noch tweede taal Nederlands is. Arbeiders die men in statistieken meestal als problematisch en moeilijk inzetbaar omschrijft. Maar Tower had volk nodig en vanuit die pragmatiek bood het kansen aan zij die er zelden krijgen. Het omgekeerde was ook waar: de lonen bij Tower zijn zo bescheiden – ze zweven ergens boven het bestaansminimum – dat al wie elders terecht kan, niet voor dit bedrijf kiest. Zowel voor werkgever als werknemer was het een kwestie van gebrek aan alternatief. Debruyne: 'Het is zwaar, eentonig werk. Acht uur lang sta je in een hangar zonder daglicht. De sociale kwetsbaarheid op de werkvloer is groot.'

Het werk moet af

Wat Debruyne in de eerste plaats vaststelde: solidariteit op het werk is vaak een kwestie van pragmatiek. Iedereen is daar met eenzelfde doel: het werk moet af. De economische wetmatigheid primeert en die overstijgt de meeste culturele verschillen. Of het nu gaat over de keuken in de sociale onderneming Het

Spit in Leuven, de bussen en trams van de Antwerpse De Lijn of de postverwerking bij Global Spring Mail – de andere werkplekken die DieGem onderzocht – : men voelt zich in de eerste plaats werknemer van een bedrijf en pas in de tweede plaats lid van een culturele, etnische of andere minderheid/meerderheid. Pragmatiek dirigeert de omgang met conflicten. Pragmatiek is ook het fundament van de meeste vormen van solidariteit. Men aanvaardt elkaar omdat men zijn werk goed doet. Maar een pragmatische aanpak is nog geen garantie op succes. Het komt er ook op neer bepaalde eisen of mogelijke strijdpunten af te wegen en ernstig te nemen. Diversiteit organiseert zich niet vanzelf. Er zijn regels en een kader nodig. Toen de personeelsverantwoordelijke van Tower geconfronteerd werd met werknemers die tijdens de ramadan aangepast werk vroegen of die her en der plekjes zochten om hun bidmatjes uit te rollen, contacteerde ze een imam in Gent, haalde hem naar het bedrijf en liet hem aan iedereen die het wilde horen, uitleggen wat het

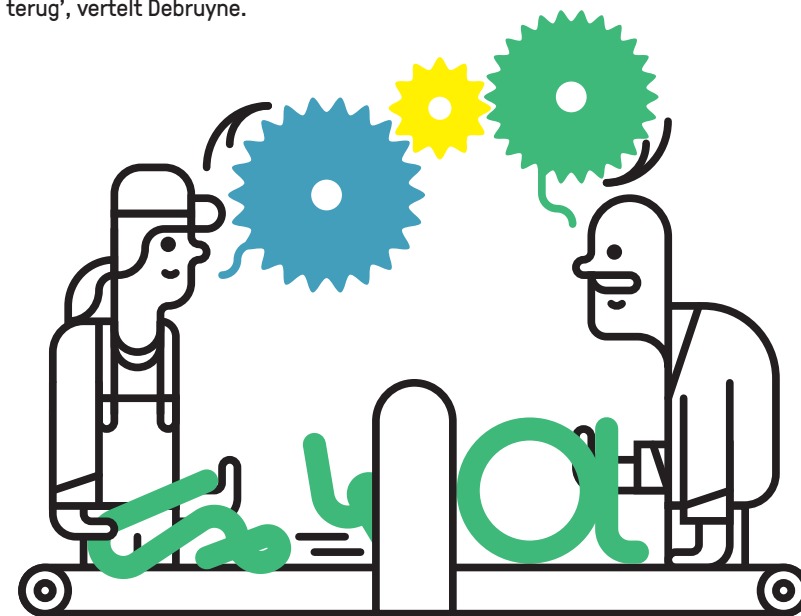
allemaal betekende, wat de gebruiken, geplogenheden en verwachtingen waren. De wrevel die de bidmatjes aanvanke-lijk opriepen, verdween niet na het optreden van de imam, maar er kon over gesproken worden. Zowel door zij die al die →

**De diversiteit was
geen keuze.
Het was bittere
noodzaak.
Niemand anders
wilde het werk doen.**

Meertaligheid als praktijk

Nederlands is zelden de tweede taal van de arbeiders van Towers Automotive. Aan de band wordt een mengeling van Frans, Engels en Nederlands gesproken. Om ervoor te zorgen dat iedereen weet wat te doen in geval van brand of bij een andere ramp, hangen de veiligheidsvoorschriften ook in het Arabisch op. Net als met culturele eisen springt het management van Tower Automotive pragmatisch om met taal. In een multinational bedrijf waarvan de directeur zelf Italiaan is, ligt dat voor de hand.

Bij aanwervingen wordt niet moeilijk gedaan over een gebrekkige kennis van het Nederlands. De verklaring is eenvoudig. Mocht de personeelsverantwoordelijke dat wel doen, dan vond ze niemand die geschikt is of dan zouden kandidaten die de juiste motivatie hebben, maar enkel de talenkennis missen uit de boot vallen. Taal wordt belangrijk bij promotie. Wie van productie leider wil opklimmen tot zoneleider moet verplicht een dag per week naar de Nederlandse les. Van hen wordt een duidelijke vooruitgang verwacht. Als ze na een jaar geëvalueerd worden, moet hun Nederlands verbeterd zijn. 'Op dat moment is iedereen gemotiveerd om Nederlands te leren en slaagt iedereen erin. Na een jaar in die job, wil niemand terug', vertelt Debruyne.

religieuze voorschriften met een scheef oog bekeken, als door zij die die voorschriften als richtinggevend beschouwen. Debruyne: 'In Tower kan zeer hard debat gevoerd worden. Men schuwt er de grote uitspraken niet. Er heerst geen knuffelmulticulturalisme. Alles kan gezegd worden, zo lang het binnen de grens van het wederzijdse respect blijft.' Lichter werk tijdens de ramadan werd toegestaan, een aparte gebedsruimte kon enkel als de plek voor iedereen beschikbaar was en de werknemers er zelf de zorg voor droegen. Het is meestal de basis voor solidariteit op het werk: een regel in het voordeel van een groep moet iedereen ten goede komen. Maar voor solide solidariteit is ook een ondubbelzinnig antidiscriminatiebeleid nodig.

Bij Tower vormen dit universalisme en uitgesproken antiracisme de steunberen van het diversiteitsplan. Zo'n plan blijkt ondanks het soms wat wollige karakter onontbeerlijk: het laat geen twijfel bestaan over wat kan en wat niet. Of zoals Debruyne het formuleert: 'De neveneffecten van zo'n plan zijn belangrijker dan het plan zelf. Precies omdat zo'n plan de rode lijn trekt: tot hier en niet verder.'

Toen een werknemer op de wc-deur een racistische slogan kalkte, leidde dat tot een gesprek, een berisping en uiteindelijk tot ontslag. Debruyne: 'Wie zegt dat discriminatie en racisme onaanvaardbaar zijn, maakt er een thema van. Tegelijkertijd zijn die woorden pas afdwingbaar als

men handelt naar wat men preekt. Belangrijk is dat bij Tower vakbonden en directie daar op eenzelfde lijn staan. Werknemers kunnen erop vertrouwen dat eventuele klachten ernstig worden genomen. Die zekerheid is tijdens de jaren opgebouwd.'

Vermijdingsdrang

Het is een van de belangrijkste verschillen in de omgang met diversiteit tussen Tower en de Antwerpse De Lijn. Het vervoersbedrijf verkleurde de voorbije tien jaar in sneltempo. Enerzijds omdat men bewust inzette op het aantrekken van lokaal personeel, anderzijds in het kader van het Vlaamse beleid rond evenredige arbeidsdeelname (EAD). Die evenredigheid gaat zowel over Belgen van vreemde origine als over vijftigplussers en mensen met een handicap. De Lijn verpulverde de eigen streefcijfers. Had in 2006 nog vijf procent van het personeel zijn wortels in de migratie, dan was dat in 2015 al 15 procent. Maar diversiteit werd bij het vervoersbedrijf nogal makkelijk versmald tot die streefcijfers. Alsof een groter aantal gekleurde chauffeurs het racisme vanzelf zou uitbannen en de onderlinge solidariteit al even vanzelf zou aanzwengelen. Officieel bestond er wel een antidiscriminatieplan. In praktijk ging

men er vooral vanuit dat de zaken zich wel zelf zouden regelen.

Dat deden ze niet altijd. Racisme blijft een heikel punt binnen De Lijn. Omdat de afstand tussen de chauffeurs en de directie groot is, maar evengoed omdat racisme niet altijd consequent gesanctioneerd werd. Chauffeurs ontmoeten elkaar op de stelplaatsen of als hun bussen of trams elkaar kruisen. Onderweg zijn ze op elkaar aangewezen om mogelijke conflicten te ontmantelen. Het versterkt ten dele de onderlinge verbondenheid. Chauffeurs hebben een band met elkaar die ze met de directie en de personeelsverantwoordelijke niet hebben. Als men van bovenaf wil inzetten op 'werken rond diversiteit' wordt dit door de groep die er het meeste baat bij zou hebben nogal snel afgedaan als betuttelend of overbodig. Op de ontmoeting met 'moeilijke jongeren' die georganiseerd werd, kwamen de chauffeurs met eerder racistische neigingen niet opdagen. Volgens hen heeft de directie geen

flauw benul van hoe het leven van de chauffeurs werkelijk is. De conflicten blijven; de vooroordelen ook en verder vermijden de meeste chauffeurs het gesprek erover. 'Het is', zo wordt gezegd. 'Een onderwerp dat te gevoelig ligt.' De ironie wil dat de solidariteit onder de chauffeurs van De Lijn →

De ironie wil dat de solidariteit onder de chauffeurs van De Lijn vooral gebaseerd is op het collectieve gevoel er alleen voor te staan.

Praktijken uitwisselen.

'Diverse omgevingen zijn omgevingen waarin je als mens kunt groeien. Dat is iets anders dan je de hele tijd te moeten aanpassen.' Het is het leidmotief achter het diversiteitsbeleid van Tower Automotive. Het idee dat diversiteit gelijke kansen creëert, is niet zo maar een slogan die nieuwe werknemers verwelkomt. Het is ook een kwestie van durven veranderen. Als vervolgtraject organiseerde DieGem samen met Tower Automotive en de stad Gent vier praktijkgericht sessies rond diversiteit. Vertegenwoordigers van Arcelor Mittal, Volvo, de NH-hotelgroep en andere grote bedrijven uit het Gentse kwamen samen om te onderzoeken wat solidariteit op hun diverse werkvloeren kan betekenen. 'Durven veranderen, is de kern', meent Debruyne. Daarom is het belangrijk je werknemers daar intensief bij te betrekken. Mensen die antiracisme praktiseren, zijn vaak twintig stappen verder dan zij die erover praten.'

vooral gebaseerd is op het collectieve gevoel er alleen voor te staan. Dat is wat ze delen. Hier ligt dan ook de sleutel om chauffeurs ondanks hun culturele verschillen met elkaar te verbinden. In plaats diversiteitstrainingen kan men dialogen opzetten met de chauffeurs, hen laten vertellen hoe ze hun rol zien, hoe ze omgaan met de hele wereld die meerijdt op hun trams en bussen of hoe de oudere, voornamelijk mannelijke en blanke chauffeurs het schijnbare verlies van de vroegere, vanzelfsprekende kameradschap ervaren. Het is een manier om de gemeenschappelijke basis, hoe smal en breekbaar ook, zichtbaar te maken.

Mijn thuis is mijn werk

De vraag is of deze solidariteit tussen diverse groepen op de werkvloer verder reikt dan het werk zelf. Bij De Lijn koesteren oudere chauffeurs herinneringen aan een eigen visvijver, een vakantiehuis en een bloeiende activiteitenkalender; bij Spring Global Mail schept samen naar het werk rijden of roken tijdens de pauze een band en bij Tower houden vakbondsafgevaardigden zich bezig met schuldbemiddeling, echtscheidingen of gaan ze naar de begrafenis van ouders en grootouders. 'Natuurlijk is een commercieel bedrijf er in de eerste plaats op gericht om winst te maken en efficiëntie te vergroten', stelt Debruyne. 'Een antiracismebeleid

Diversiteit regelt zich niet vanzelf.

ontstaat er niet vanuit compassie of romantiek, maar vanuit economische noodzaak. Een bedrijf zet daar niet op in om de algemene tolerantie in de

samenleving te verhogen, wel om de eigen productie niet in het gedrang te brengen. Maar dat betekent niet dat er geen positieve en verstrekkende gevolgen zijn.' Debruyne verwijst naar het citaat van een arbeider bij Tower. Hij vertelde hem dat hij altijd blij is als hij twee shifts mag draaien – een loodzware klus. Zijn uitleg? 'Hier ben ik iemand voor wat ik doe. Dit is de enige plaats in de stad waar ik geen zwarte ben. Mijn thuis is hier. Niet de plek waar ik naartoe ga na het werk.'

Het is een pijnlijke vaststelling. Arbeid zou de hefboom naar een beter leven moeten zijn, naar integratie, naar een plek in de samenleving. Maar wat als de emancipatie stopt door zaken waar men niet verantwoordelijk voor is? 'Veel mensen bij Tower kunnen zich niet inbeelden elders te werken', besluit Debruyne. 'Sommigen hebben het geprobeerd. Ze zijn naar Bpost getrokken, naar Arcelor Mittal, naar Volvo. Bijna allemaal zijn ze teruggekeerd. Altijd om dezelfde reden: racisme. Dat is de tragiek van een niet gevoerd diversiteitsbeleid.' Het is ook de reden om de foto's in de inkomhal met net iets andere ogen te bekijken. Ze hangen er niet voor de schone schijn. Ze staan ergens voor. •

‘De doorsnee- leerling bestaat niet meer’

Plots leek het alsof de halve wereld school liep in basisschool Mater Dei in Leuven. Op amper twee jaar tijd veranderden de leerlingen van bijna homogeen blank in zeer divers en gekleurd. Hivset in Turnhout, een vroegere verpleegsterschool, maakte een gelijkaardige evolutie door. Verder doen zoals men deed, bleek geen optie meer. ‘Er ligt een drempel op dertig procent. Eens je die hebt overschreden, kan je als school niet anders dan alles herdenken en het bestaande los te laten’, aldus een oud-directeur van Mater Dei.

Bijna iedere ochtend staan de directrices van Mater Dei aan de schoolpoort. Ze heten ouders en kinderen welkom, spreken Nederlands met wie het kan, Engels en Frans in het andere geval of leggen met handen en voeten uit wat ze willen zeggen. Als het maar begrepen wordt. Dit dagelijkse contact met ouders is minstens zo belangrijk als het traditionele oudercontact. Het is een manier om de band tussen school en ouders aan te halen, om bezorgdheden en mogelijke problemen zo snel mogelijk op te sporen en om de muur tussen buurt en school te slopen.

Mater Dei is meer dan een school die van acht tot vijf de deuren opent, ze is deel van een heel netwerk van buurtorganisaties die met elkaar in verbinding staan. Van het wijkgezondheidscentrum over buurtcentrum 't Lampeke met zijn huiswerkbegeleiding en kinderwerking Fabota tot het CAW.

Ooit was Mater Dei een eliteschool. Al was dat nooit de bedoeling van de Zusters van Liefde toen ze honderdvijftig jaar geleden de school oprichtten. Hun bezorgdheid ging in de eerste plaats uit naar wezen, armen en al degenen over wier hoofd men makkelijk heen kijkt en praat. Zij hadden ook recht op degelijk onder-

wijs, meenden de zusters. De kracht voor die overtuiging haalden ze uit hun geloof. Maar de school lag tussen de hoofdkantoren van de Boerenbond, tussen universiteitsgebouwen en ziekenhuizen. Dokters, professoren en werknemers van de Boerenbond stuurden er hun kinderen naartoe. Tot in 1990 bijna alles veranderde. 'Op twee jaar tijd verdubbelde het aantal doelgroepkinderen,' vertelt stadsgeograaf Nick Schuermans. 'Van dertig procent werden dat er zestig tot zeventig procent'.

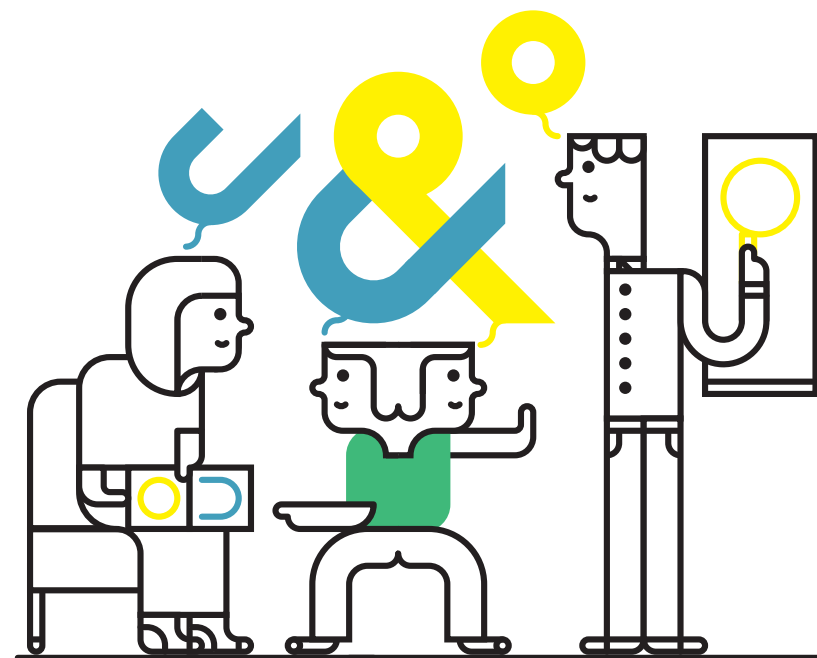
Oorzaken lagen binnen en buiten de school. Boerenbond en ziekenhuis verhuisden en de middenklassers van weleer verkochten of verhuurden hun huizen aan mensen met minder middelen. Eens de klassen verkleurden, zo stelde de directeur van toen vast, vermeden bepaalde groepen de school. Eerst de blanke tweeverdieners. Daarna de kansrijke, anderstalige kinderen. Op een witte vlucht volgde een zwarte

vlucht. Nu spreekt meer dan de helft van de kinderen in de lagere school en in de kleuterschool thuis een andere taal dan het Nederlands. Op tien leerlingen tel je al makkelijk tien nationaliteiten. Mater Dei is een school zonder een meerderheid. Of zoals een oud-directeur het omschrijft: 'de doorsnee-leerling bestaat niet meer'. →

Voor de strijd tegen de stijgende kansarmoede binnen de klassen heeft een school de solidariteit van de rest van de samenleving nodig'

De kracht van meertaligheid

Iets meer dan de helft van de kleuters en leerlingen van de lagere school van Mater Dei spreken thuis een andere taal dan het Nederlands. In plaats van die realiteit te negeren, hebben ze bij Mater Dei ervoor gekozen om iedere taal als rijkdom te beschouwen. Andere talen worden niet weggeduwd of geschuwd bij het aanleren en uitdiepen van het Nederlands. Indien nodig werken onderwijzers in de klas met pictogrammen of leggen ze een oefening een eerste keer in het Nederlands en een tweede en derde keer in het Frans en het Engels uit. Ook proberen ze de link met de thuistaal zo veel mogelijk te maken. Door boeken, spelletjes of luisterverhalen mee naar huis te geven, bevorderen ze thuis het gesprek over de school. Thuistaal en Nederlands komen zo dicht bij mekaar. Kinderen leren de ouders woorden Nederlands aan door naar prenten in het boek te wijzen. Ouders antwoorden in de thuistaal. Het voordeel is dat er rond de thuistaal geen taboe hangt. Het is een taal als een andere en iedere taal erbij is een verrijking.

Zonder boterhammen

De diversiteit mag dan in het oog springen, het echte probleem is minder zichtbaar: de sociaaleconomische achterstelling. Steeds meer kinderen komen zonder boterhammen naar school, steeds minder kinderen hebben geld voor het drankje in de voormiddag en het bedrag van onbetaalde schoolrekeningen loopt jaar na jaar op. Mater Dei is een concentratieschool van armoede. 'Een school kan aan de slag met meertaligheid van leerlingen, met de anderstaligheid van ouders, met gediversifieerde leerpraktijken, met vernieuwende vormen van ouderparticipatie. Mater Dei doet het alle-

maal en heeft de voorbije jaren met vallen en opstaan een andere onderwijspraktijk ontwikkeld. Maar voor de strijd tegen de stijgende kansarmoede binnen de klassen heeft een school de solidariteit van de rest van de onderwijswereld en van de samenleving nodig', stelt Schuermans.

Etnisch diverse scholen staan er vaak alleen voor en betalen de prijs voor de uitwerking van hun vernieuwende didactiek met een inkrimping van middelen. Het is de vicieuze cirkel van de concentratieschool: hoe groter de diversiteit, hoe meer kansrijke kinderen afhaken, hoe minder leerlingen er zich inschrijven en hoe minder middelen er worden toegekend.

Plots zijn ze weg.

Wat zwaar doorweegt in het onderwijsproject van Mater Dei is de tijdelijkheid van het verblijf van veel kinderen. Plots zijn ze weg. Het is een van de redenen waarom de oud-directeur weigerde een non-discriminatieverklaring te ondertekenen op het Leuvense stadhuis: een gezin met kinderen op zijn school werd het land uitgezet. Ondanks hun goede kennis van de taal, hun engagement op school en in de buurt. Het is iets waar ze ook op het Hivset mee te kampen hebben. De jongeren van de onthaalklassen verdwijnen vaak alweer na een jaar. De verbondenheid met de rest van de school is daardoor altijd onzeker en precair.

Schuermans: 'Er ontstaat al snel het idee dat Mater Dei er vooral is voor doelgroepen. Diversiteit wordt in theorie als kans gezien en zo verwoordt de school het ook, maar als puntje bij paaltje komt, koppelt men diversiteit nog steeds aan een lager onderwijsniveau. Het tegendeel is waar. Mater Dei loopt voorop in een aantal belangrijke onderwijsrevoluties.'

Schotten wegwerken

Bij Hivset in Turnhout geldt 2011 als het kanteljaar. In september stonden er op de speelplaats van de middelbare school onaangekondigd 126 leerlingen, vooral Afghaanse jongens, voor de OKAN-klassen op de speelplaats. OKAN staat voor 'Onthaalklas Anderstalige Nieuwkomers.'

Het is hier dat minderjarige asielzoekers hun schoolloopbaan beginnen, om zich - eens ze voldoende Nederlands kennen en kunnen - in het gewone onderwijs in te schakelen.

In een school waarin de nadruk ligt op voeding en verzorgen en waar vooral meisjes school lopen, zorgde deze uitzonderlijk grote groep Afghaanse jongens voor enige ophef en verstoring. Niet alleen waren er onvoldoende lokalen om aan al deze jongens les te geven, er waren ook niet genoeg leraars beschikbaar en plots stuiterde er wel erg veel opschietend puberaal testosteron over de speelplaats. Er kwam al eens een vechtpartij van. Of een racistisch incident. Directie en leraars voelden zich overrompeld. →

In de leraarskamer leidde dit tot spanningen en discussies. Moest men vooral repressief optreden of was het minstens zo belangrijk om activiteiten op te zetten die de verschillende leerlingen met elkaar konden verbinden?

Er werd beslist om de pauzes te gebruiken om leerlingen op een andere manier met elkaar in contact te brengen. Het is het enige moment waarop de verschillende afdelingen samen kunnen zijn en waar er geen druk is van het curriculum of eindtermen. De pauze als bindmiddel. Hoe vluchtig het wederzijds begrip ook is dat daaruit kan voortkomen. 'Toch mag je het niet onderschatten', meent Schuermans. 'Veel scholen kiezen ervoor de pauze van de OKAN-leerlingen niet te laten samenvallen met die van de andere. Zo blijven de onthaalklassen en de andere twee aparte werelden. Hivset doet dat heel bewust anders. Er wordt geprobeerd de schotten weg te werken. Zonder het begrip voor elkaar te forceren of op te leggen.'

Diversiteit was nochtans geen vreemd gegeven voor Hivset. Vooral de beroepsopleidingen Verzorging en Voeding tellen heel wat leerlingen met een migratieachtergrond. Enerzijds omdat leerlingen vanuit de OKAN-klassen doorstromen,

Zo is de hoofddoek op school toegelaten zonder dat deze of gene daarvoor gevochten heeft of zich daartegen verzet heeft. Het is gewoon zo.

maar ook omdat Turnhout als middelgrote provincie-stad alleen maar diverser is geworden. De huidige directie heeft dat nooit als hinderlijk beschouwd of ervaren. Zo is de hoofddoek op school toegelaten zonder dat deze of gene daarvoor gevochten heeft of zich daartegen verzet heeft. Het is gewoon zo. 'Wat wel vreemd is', merkt Schuermans op. 'is dat die

maatregel niet het gevolg is van een intern debat. De school roeit tegen de stroom in, maar wil daar niet te veel de aandacht op trekken. Alsof men bang is slapende honden wakker te maken of problemen te creëren waarvan men wel het begin maar niet het einde kent. Vanuit radicaal pedagogisch standpunt zou je net kunnen zeggen dat die conflicten leermomenten zijn, dat ze leerlingen in een veilige omgeving leren om met moeilijke thema's om te gaan en om te discussiëren. Daar ligt het hart van de democratie'

Kunst van het vermijden

Het valt op op de overwegend groene speelplaats van het Hivset. Er staan banken, er is een hangmatcarroussel, er is ruimte en iedereen kan naast elkaar lopen zonder met elkaar in contact te moeten komen. Conflictvermijding is hier soms tot een kunst verheven. De verschillende →

Stopt verdraagzaamheid aan de schoolpoort?

Zijn kinderen en jongeren die in een cultureel- en etnisch diverse omgeving schoollopen ook begripvoller en verdraagzamer voor andere culturen? Op de lagere school stellen kinderen zich alleszins minder vragen over de vele verschillen dan op de middelbare school. Op de speelplaats van Hivset stelde Schuermans dan weer vast dat vooroordelen niet verdwijnen door elkaar constant te zien, wel door met elkaar te praten. Pas toen een Okan-leerling zeer kort en tussen neus en lippen vertelde over zijn situatie, groeide er bij leerlingen die makkelijk racistische opmerkingen maakten een vorm van begrip. Maar het is duidelijk dat dat begrip er niet vanzelf komt. Een school moet actief inzetten op ontmoeting, contact en ook op het openbreken van conflicten.

klassen en afdelingen nemen hun eigen hoeken in. Er wordt weinig vermengd en solidariteit beperkt zich tot de eigen, vaak homogene groep. Enkel georganiseerde middagsport – voetbal of basket – en liefdesrelaties doorbreken deze scheidslijnen. Die eerste vlakt verschillen tijdelijk helemaal uit. Taal speelt even geen rol, het gaat erover hoe behendig je bent met de bal. 'Maar', stelde Schuermans vast. 'Na het sporten is die egaliserende kracht weg. Dan keert iedereen terug naar de eigen groep.' Het is iets waar de school mee aan de slag wil gaan, maar het blijkt niet zo makkelijk te organiseren. De druk op leraars om alle leerstof te zien op korte

tijd is al hoog genoeg; klasoverschrijdende projecten zijn niet evident om structureel te organiseren. 'Nochtans zijn scholen als Mater Dei en Hivset perfect geplaatst om het vak wereldburgerschap in de praktijk vorm te geven', meent Schuermans. 'Maar als de inspectie langskomt, kijkt die niet naar wat er gebeurt op de speelplaats of na schooltijd. Dan gaat het erom wat er in de bundel van het vak staat. Terwijl deze scholen een potentieel hebben dat nauwelijks doorweegt. In de wereld van vandaag en morgen kan je niet anders dan met diversiteit omgaan. In dit soort scholen is dat makkelijker aan te leren. Het is er de dagdagelijkse realiteit.'

Erkenning

Alles herdenken. Tradities op losse schroeven zetten. Het zijn geen evidente keuzes die directie en leraars zowel in Mater Dei en Hivset vaker dan gedacht of gewild moeten maken. Uit het onderzoek dat DieGem in beide scholen opzette, kwamen gelijkaardige verzuchtingen en pijnpunten naar voor: veel moet ad hoc gebeuren, veel hangt af van enkele sterke individuen die hun werk meer als roeping dan als job beschouwen en al te vaak overheerst het gevoel er alleen voor te staan. De directie van Mater Dei organiseerde zelf een bezoek aan scholen in Mechelen en Ronse om extra kennis op te doen; de directeur van het Hivset klopte persoonlijk bij scholen in de buurt aan met de vraag of zij enkele van de OKAN-leerlingen konden overnemen en of ze niet tot een betere verdeling konden komen. Ondertussen hebben beide scholen onder de radar een uitgebreide kennis opgebouwd over hoe met diversiteit op school om te gaan, over hoe solidariteit tussen diverse groepen te voeden. Het is een kracht en een kunde die ze ontwikkeld hebben en waarvoor ze maar best ook erkenning krijgen. 'Dat laatste helpt om interne hinderpalen weg te werken. Verandering brengt onzekerheid mee. Erkenning verzacht die onze-

Veel hangt af van sterke individuen die hun werk meer als roeping dan als job beschouwen.

kerheid en zorgt ervoor dat wat nu nog te moeilijk of te gevoelig lijkt wel aangepakt kan worden', meent Schuermans.

Hij denkt daarbij bijvoorbeeld aan de afwezigheid van OKAN-leerlingen in de leerlingenraad van het Hivset of de experimenten rond ouderparticipatie in Mater Dei.

'Hoe kan een leerlingenraad representatief zijn als niet alle leerlingen vertegenwoordigd zijn? Daarover debatteren is een maatschappelijk leerproces. En als de drempel van de ouderraad te hoog blijkt voor bepaalde groepen, waarom niets anders proberen? Omgaan met diversiteit vergt maatwerk. Dat is wat Hivset en Mater Dei bewijzen.'

‘Waarom zou je je bekommeren om je straat als je niet gelooft dat men die bekommernis ernstig neemt?’

De buurten waar de kansarmoede groot is, zijn ook het meest divers. Solidariteit is er geen vanzelfsprekendheid, maar de plek waar men woont, biedt vaak de kans om op een ongedwongen manier te integreren. ‘Uiteindelijk wil iedereen het beste voor zijn buurt.’

Al acht jaar komen veertien bewoners van de Genkse sociale woonwijk Sledderlo samen in het buurthuis om er te koken. De samenstelling van de groep is door de jaren heen veranderd. Maar in al die tijd is er iets ontstaan wat niet zo makkelijk te meten of te duiden is. Zelf noemen ze het vertrouwdschap. De veertien vrouwen, want ja, het zijn allemaal vrouwen, voelen zich thuis bij elkaar. Ook al liggen de landen waar ze oorspronkelijk vandaan komen, of waar hun ouders geboren zijn, verspreid over de wereldkaart.

Sledderlo is de meest zuidelijke wijk van Genk, verstopt in een zanderig naaldbos. In de jaren zeventig, toen de plannen voor de wijk vorm kregen, had men mooie namen voor dit soort wijken. Het moest een satellietstad worden, een woonwijk vol ruimte en groen voor de arbeiders van de industrialisatie die rond Genk plaatsvond en die een tijdperk van ongeremde groei aankondigde. Groei van de economie, van de bevolking, van de plaatselijke handel. Maar elk van deze groepen stakte ergens. De wijk werd nooit de wijk zoals ze gepland was. Ze was al geamputeerd voor ze af was. De appartementen en de huizen kwamen er; de winkels, cafés, restaurants en sportclubs niet. Wie boodschappen wilde doen, had een wagen nodig en moest naar de winkels langs de enige verbindingsweg met Genk. Sledderlo werd een buurt waar je niet kwam als je er niet moest zijn. Het bos rond de

woningen verdichtte zich tot een groene grensmuur.

‘Bewoners van Sledderlo hebben letterlijk het gevoel geïsoleerd te zijn’, vertelt onderzoekster Jana Verstraete. Twee weken logeerde ze bij een Turkse familie, ze sprong zo vaak mogelijk binnen bij het buurthuis, deed mee aan georganiseerde activiteiten en sprak mensen aan die ze toevallig op straat of tussen de huizen ontmoette. Aanvankelijk botste ze op achterdocht en terughoudendheid. In Sledderlo weet men perfect wie er woont en wie niet. De sociale controle vormt er een eigen cameraschild. Bovendien is voor sommigen wonen in Sledderlo geen kwestie van keuze maar van gebrek aan andere mogelijkheden. De bewoners vormen een maatschappelijk kwetsbare groep. Velen zijn werkloos of laag geschoold, ze knopen tijdelijke arbeidscontracten aan elkaar en moeten soms het geld bij elkaar schrapen om tijdig de huur te betalen. Huren is vaak de enige manier om in Sledderlo te komen en te blijven wonen. Ook dat bepaalt wie blijft en wie vertrekt. Een eigen woning is er de uitzondering. Wie dat wil en er het budget voor kan vrijmaken, heeft meestal niet het geduld te wachten tot er een zeldzame koopwoning beschikbaar is.

Hyperlokaal

Omdat Sledderlo op verschillende manieren een gesloten wijk is, is het moeilijk peilen naar wat er leeft. Vele werelden vloeien er in en door elkaar. Sociaaleco- ➔

nomische kwetsbaarheid verbindt alle bewoners, maar daar bovenop komt de etnisch-culturele laag. Er is de grote Turkse gemeenschap, er zijn de Marokkanen, de Italianen, de Belgen. Mensen leven er evengoed met als naast

elkaar. Het is er ook perfect mogelijk je terug te trekken in je eigen huis. Solidariteit is voor de buitenstaander niet altijd even zichtbaar. Hij zit in de kleine, alledaagse dingen. In ontmoetingen, gesprekken, gebaren van bekommernis en zorg. Zo kan een Marokkaanse jongen met een beperking bij tal van burens terecht om

**De wijk werd nooit
de wijk zoals
ze gepland was.
Ze was al
geamputeerd
voor ze af was.**

te eten of is het evident dat men onderling een aanhangwagen uitleent. 'De ruimtelijke afstand is daarbij heel belangrijk', stelt Verstraete. 'Mensen identificeren zich met hun straat of met hun woonblok, maar voelen

zich veel minder verbonden met de straat op tien minuten wandelafstand. Het zijn hyperlokale vormen van solidariteit.'

Om die open te trekken en uit te rekken, blijken drie zaken fundamenteel: het uithoudingsvermogen van professionele krachten als buurtwerkers, de beschikbaarheid van een drempelloze →

Huizen delen met of zonder vooroordelen

Door samen te wonen in een huis zoals in Solidair Wonen verdwijnen de vooroordelen tegenover elkaar niet zo maar. Er ontstaat wel begrip voor elkaars kwetsbare situatie. Zien en ervaren hoe jonge, erkende asielzoekers moeten vechten om een leven op te bouwen in België, zet oudere mannen die kampten met een verslaving, die lange tijd dakloos waren of worstelen met mentale problemen aan om het eigen leven voor een stuk weer in handen te nemen. Het omgekeerde geldt ook. Door de confrontatie met Belgen die in armoede leven, voelen nieuwkomers zich gemotiveerd om alle kansen met beide handen te grijpen. Een huis delen biedt het voordeel dat men op dagdagelijkse basis kan integreren. Een jonge Afghaan die altijd net iets te veel kookt zodat zijn oudere medebewoner een warme maaltijd heeft. Voor de Afghaan is dat cultureel normaal. Men zorgt voor oude mensen. Voor de oude man is het een daad van warmte en medemenselijkheid die hij jarenlang heeft gemist. Dit betekent niet dat het contact verder reikt dan het huis zelf. Wie verhuist, blijft niet noodzakelijk bevriend met de voormalige medebewoners. Het is ook niet duidelijk of de vooroordelen helemaal verdwijnen door deze ervaring. Wat wel gebeurt, is dat men alle vreemdelingen of Belgen niet langer over dezelfde kam scheert. De scherpe punten van de ergernis stompden af.

ontmoetingsplek en – laatste en minst grijpbare – voldoende tijd. Dat de veertien vrouwen na acht jaar nog altijd wekelijks samenkomen om te koken, is omdat de buurtwerkers dat ooit georganiseerd hebben en omdat er een buurthuis is waarin dat kan gebeuren. Dat ze over meer durven spreken dan over de ingrediënten die ze voor hun schotels nodig hebben, heeft veel te maken met de jaren die ze ondertussen met elkaar delen. Hun kookatelier is een veilige plek geworden, men durft er zaken vertellen en aan elkaar toe te vertrouwen die men tijdens een vluchtig gesprek op straat niet onmiddellijk zou aansnijden. De negatieve beeldvorming van moslims in de media, bijvoorbeeld. Het raakt deze vrouwen. Rond de keukentafel bespreken ze het met elkaar. Of ze debatteren erover. Men is hier meer bereid naar andere meningen te luisteren dan in het park verderop.

Dat er tijd nodig is om tot diepgaande vormen van solidariteit te komen, stelden DieGem onderzoekers ook vast bij twee projecten rond collectief wonen in Sint-Niklaas en Brussel. Terwijl mensen in Sledderlo enkel de openbare ruimte of het buurthuis met elkaar delen, delen de bewoners van Solidair Wonen en Leeggoed respectievelijk een huis en

een woonproject. In beide gevallen dreven maatschappelijke omstandigheden en de bikkelharte realiteit van de huurmarkt deze mensen bij elkaar en maakten van hen partners in plaats van concurrenten. Zoals Sledderlo het resultaat was van een verhoopte economische groei, is collectief wonen een reactie op een sputterend woonbeleid dat steeds meer uitsluiting veroorzaakt. Ook al zijn onderzoekers er het internationaal over eens dat 'housing first' de eerste stap is uit de marginaliteit en de armoede, blijft de drempel naar een woonplek voor velen te hoog. De wachtlijsten voor een sociale woning zijn lang en private huurhuizen zijn of te duur of eigenaars weigeren te verhuren aan mensen met een vreemde naam en/of een onzekere maatschappelijke positie.

Allemaal een minderheid

Twee groepen glippen stelselmatig tussen de mazen van het woonnet, merken verschillende hulpverleners in Sint-Niklaas: erkende vluchtelingen en alleenstaande, vaak dakloze mannen. Voor deze laatste groep ontbrak het ook aan een vorm van langdurige begeleiding. 'Alles is erop gericht om snel opvanghuizen te verlaten en alleen te gaan wonen. Voor velen is die druk niet haalbaar.'

Erkende vluchtelingen leren Nederlands door het thuis te oefenen. Het is de enige gemeenschappelijke taal.

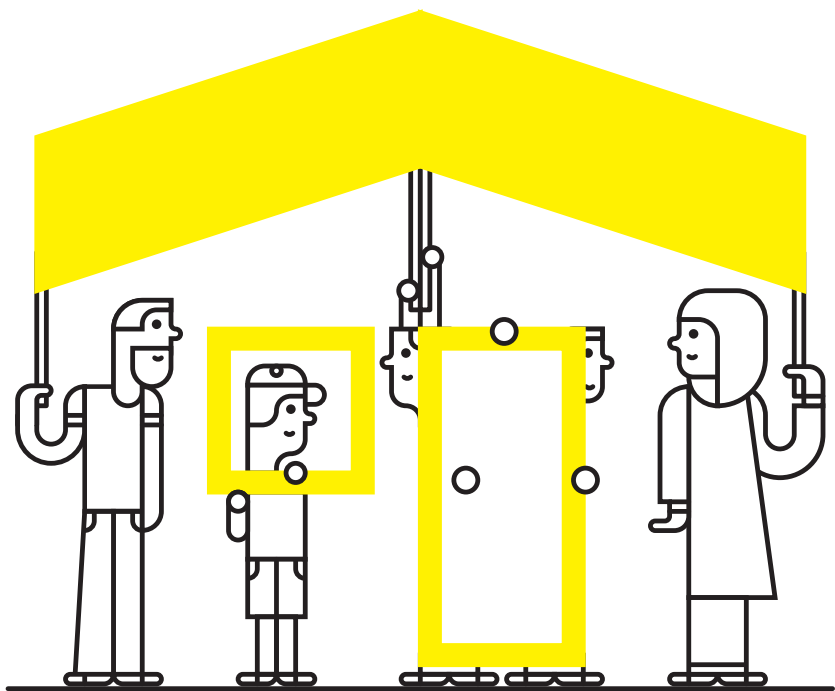
Met Solidair Wonen richtten de welzijnsverenigingen een niet bestaande woonvorm op: ze huurden zelf drie huizen, verdeelden ze onder in kamers en lieten er vluchtelingen en alleenstaande Belgische mannen samen in wonen. Voor onbeperkte duur. Een beetje zoals studenten die een gemeenschapshuis delen. Niet de huisbazen maar de welzijnsorganisaties bewaken de selectie van de huurders. 'Mensen moeten bereid zijn samen te leven en om zich te engageren voor dat huis', vertelt Verstraete. 'Verder zorgt men ervoor dat de diversiteit zo groot mogelijk is. Jonge en oude mannen, Belgen en buitenlanders. Het enige wat ze allemaal

delen, is hun armoede.' De diversiteit onder de bewoners is zo groot dat iedereen een minderheid is en dat Nederlands de enige mogelijke gemeenschappelijke taal wordt. Ook dat is een vorm van integratie zonder dat het zo genoemd wordt: erkende vluchtelingen leren Nederlands door het thuis te oefenen.

'Diversiteit wordt hier gezien als contemplariteit. Iedereen is wel ergens goed in en zo vullen bewoners elkaar aan. De Belgen helpen de buitenlanders met hun officiële brieven of wijzen hen de weg naar verschillende diensten; de Afghanen of Nepalezen halen de Belgen uit hun eenzaamheid door voor hen te →

Sociale mix als sociale hefboom?

Het is een verzuchting die regelmatig weerklinkt in Sledderlo. De bewoners geraken er niet vooruit in het leven omdat ze niet de juiste voorbeelden zien. De wijk mist sociale mix. Maar is die sociale mix het wondermiddel dat men er graag in ziet? Solidair wonen en Leeggoed bewijzen alvast dat mensen met een gelijkaardige sociaaleconomische achtergrond best in staat zijn elkaar vooruit te helpen. Cruciaal hierbij blijken de steun en de omkadering. Met een dak boven hun hoofd en de zekerheid van een huis slaagden de mensen van Leeggoed erin hun eigen pleidooi voor betaalbaar wonen bij beleidsmakers te brengen; in Solidair wonen zorgden bewoners er dan weer voor dat hun sociale statuten overeind bleven, dat ze kregen waarop ze recht hadden en ze ondersteunden elkaar bij hun tocht door de bureaucratie. Het probleem in Sledderlo is misschien niet zozeer het gebrek aan sociale mix, wel het gebrek aan eigendomswoningen waardoor al wie wil kopen wel moet vertrekken.

koken. Natuurlijk zijn er ook conflicten en ruzies. Die gaan zoals altijd in zo'n gemeenschappelijke woonprojecten over huishoudelijke klussen, over poetsen en afwassen. Een woonbegeleider vergadert minstens een keer in de maand met de bewoners van elk van de huizen. Zijn taak is om fricties op te sporen en te ontmynen. Maar meestal zijn de bewoners zelf voldoende creatief om oplossingen

te bedenken. Ze reserveren als vanzelfsprekend een pot voor het klaarmaken van varkensvlees of delen de diepvries in vakken op zodat ieder zijn eigen voorraad kan beheren. En zo biedt Solidair Wonen enerzijds de oudere Belgische mannen gezelschap als remedie tegen hun chronische eenzaamheid, anderzijds een eerste eigen woning aan erkende vluchtelingen. Sommigen zien dit als een permanente situatie. Andere dromen ervan om op termijn alleen te gaan wonen.'

Het is samenwonen uit noodzaak. Maar ook als maatschappelijke aanklacht. Die laatste klinkt bij Leeggoed in Brussel luider dan in Sint-Niklaas. 'We kiezen er bewust voor de administratieve en sociale strijd die we moeten voeren om deze woonvorm erkend te krijgen niet te delen met de bewoners. Zij hebben vooral nood

Zo maakt een man in de meest kwetsbare positie – hij heeft geen verblijfsvergunning, mag officieel niet werken – er een erezaak van om zijn maandelijkse bijdrage stipt op tijd te betalen.

in de hoofdstad niet op een degelijke of betaalbare manier huisvesten. Ondertussen breidt de leegstand uit: meer dan vijftienduizend woningen staan leeg, een miljoen vierkante meter kantoorruimte wordt niet gebruikt, boven winkels zijn etages onbewoond en ook duizenden sociale woningen worden – in afwachting van renovatie – niet gebruikt. Tegelijkertijd stijgt het aantal dak- en thuislozen. Kraken is hun manier om het recht op wonen op te eisen en om duidelijk te maken dat ze bestaan. Maar kraken wekt ook weerstand op. Nadat een vijftiental mensen met de steun van Leeggoed twee sociale appartementen van Elsense Haard hadden gekraakt, volgde al snel een bevel tot uitzetting. Maar de bewoners gingen in gesprek en kwamen tot een overeenkomst: in ruil voor renovatie van de

aan stabiliteit en zekerheid om de brokstukken van hun leven weer aan elkaar te lijmen', zeggen ze daar. Solidair Wonen koos ervoor te huren, Leeggoed ging voor de tijdelijke bezetting van leegstaande sociale appartementen in Elsene.

Groene muur

De Brusselse cijfers legitimeerden die keuze. Tweehonderdduizend gezinnen kunnen zich

woningen mochten ze er tijdelijk blijven wonen.

Een keer per maand komt de groep nu samen om allerlei zaken te bespreken. Essentieel voor hun woonproject is de solidariteit, maar evengoed de inspraak en de permanente participatie. Door iedereen een gelijke stem te geven, verdwijnen de meest opvallende verschillen. Zo maakt een man in de meest kwetsbare positie – hij heeft geen verblijfsvergunning,

Om solidariteit in een diverse woongemeenschap te voeden, is een gevoel van mede-eigenaarschap onontbeerlijk.

mag officieel niet werken – er een erezaak van om zijn maandelijkse bijdrage stipt op tijd te betalen. Leeggoed ondersteunt waar kan of nodig, maar zorgt er vooral voor dat de bewoners zelf het gesprek met bevoegde instanties aangaan. Uiteindelijk gaat het over hun leven.

Om solidariteit te voeden en ontwikkelen in een diverse woongemeenschap, of het nu een vorm van collectief wonen is of een wijk als Sledderlo, is

dat gevoel van mede-eigenaarschap onontbeerlijk. Waarom zou je je schouders zetten onder je bredere woonomgeving als je niet ervaart dat wat je wilt een verschil kan maken? Waarom zou je je bekommeren om je straat als je niet gelooft dat men die bekommernis ernstig neemt? Het zijn de uitgangspunten van Solidair Wonen en Leeggoed; het is de grote ommekeer waar Sledderlo voor staat.

De groene muur van bomen omheint de wijk nog altijd. De voorbije jaren sloot het leven aan de ene kant van die muur zich steeds meer af voor het leven aan de andere kant en elk had zijn idee over het leven van de ander. Een idee dat soms wel, soms niet strookte met de realiteit. Sledderlo kreeg de bijnaam Klein Chicago. Men had er af te rekenen met vandalisme, hoge werkloosheid en een zekere uitzichtloosheid. Niemand die de moeite deed te onderzoeken hoe de bewoners hun wijk zelf ervoeren. Het is een verleden dat de wijk niet zo makkelijk krijgt afgeschud, ook al heeft een nieuw en groots renovatieplan de ambitie om Sledderlo in een keer de toekomst in te katapulteren.

Op een punt maakt het Masterplan LO 2020 alvast een breuk met het verleden: de bewoners worden zo veel als mogelijk bij de ontwikkeling en uitvoering betrokken. Van de tweeduizend mensen die in Sledderlo wonen, daagden er alvast tweehonderd op om op een van de Grote Meningsshows die georganiseerd werden te vertellen wat zij wel en

niet waarderen aan hun wijk. Privacy en ontmoeting, zo bleek, houden er elkaar op een bijzondere wijze in evenwicht. De eigen plek schermte men graag af, maar men wil altijd de mogelijkheid hebben de ander te ontmoeten. Andere vaststelling: het is soms moeilijk te aanvaarden dat het leven in Sledderlo er werkelijk op vooruit kan gaan, dat verbetering mogelijk is. Toen Verstraete er uiteindelijk in slaagde een paar bewoners te mobiliseren om samen uit afvalhout tuinbanken en -tafels te maken voor het Groen Hart, het nieuwe park van Sledderlo, haalden diezelfde bewoners nogal snel de schouders op met de uitspraak: 'Dat zal hier snel kapot gaan.' De banken werden inderdaad beschadigd. De natuurlijke reactie van de bewoners is om dan het hoofd te laten hangen en te prevelen dat in Sledderlo nooit iets goeds kan gebeuren. Het is daar dat de buurtwerkers en opbouwwerkers in het verweer moeten en kunnen komen. Enerzijds door dit fatalisme te erkennen, anderzijds door het te doorbreken. Daarvoor bestaat slechts een manier: volhouden en telkens opnieuw proberen. •

‘Armoede weegt zwaarder dan cultureel verschil’

Wat betekent vrije tijd als je geen werk hebt, geen papieren of amper geld? Hoeveel tijd en ruimte is er dan voor hobby's? En dringt de diversiteit van alledag door in onze vrij tijd? Voor de Brusselse chirogroepen is diversiteit zowel een realiteit als een uitdaging; de Antwerpse voetbalploeg City Pirates is even gekleurd als de buurt waarin ze geworteld is. ‘Ja, er bestaan witte en zwarte voetbalploegen’, vertellen ze daar. ‘Voor sommige clubs zijn wij de makakkenploeg.’

Het menu in de kantine van het Jef Mermandstadion in Merksem waar de City Pirates spelen, is aangepast aan het verschil dat hier al langer normaal is. Er zijn halalgerechten, vegetarische schotels en er wordt fruitsap uit de Wereldwinkel geschonken. De menukaart weerspiegelt de solidariteit die men hier op alle vlakken nastreeft, niet alleen tussen de clubleden, maar ook met de rest van de wereld. Het is ongewoon voor een voetbalkantine. Maar City Pirates is dan ook geen gewone voetbalploeg. ‘Voetbal is onze motor, het sociale is de brandstof en de diversiteit onze kracht’, staat er op de website van de club. Meer dan een voetbalclub is dit een sociaal project.

In 2004 heette City Pirates nog de Koninklijke Merksem Antwerpen Noord Sporting Club en dreigde deze meer dan tachtig jaar oude club te verdwijnen. Financiële problemen en een inkrimpend ledenaantal maakten het voortbestaan onzeker. Het was toen dat een nieuwe voorzitter besloot van de club een plek voor de buurt te maken, een buurt waarin de voorbije jaren zowel het aantal nationaliteiten dat er kwam wonen als de kansarmoede toenamen. Om er even de kansarmoede-index bij te halen: terwijl het gemiddelde voor Antwerpen vijf is, scoort Merksem 7,4. Mensen die er wonen hebben weinig of geen geld over om aan hobby's voor de kinderen te besteden. →

De voorzitter koos voor wederkerigheid. Wie lid werd van de club, werd verondersteld ook iets voor de wijk te doen. Daarnaast gooide hij als een spin die een web weeft alle mogelijke draden uit. Naast de reguliere teams richtte hij een damesteam en een ploeg voor jongeren met een beperking op. Er werden tal van samenwerkingen uitgebouwd. Via de vzw Werkvormm kregen langdurig werklozen de kans klussen en onderhoudswerken rond de velden te doen. Via een afspraak met justitie kunnen veroordeelden bij City Pirates terecht om hun taakstraf uit te voeren en ook met de rusthuizen in de buurt werd een overeenkomst gesloten: jonge voetballers gaan er regelmatig knutselen of halen de oudere mensen op om naar een match te komen kijken. Kinderen kunnen na school in de clublokalen hun huiswerk maken en de club broedt op het plan om de spelers voor iedere wedstrijd een ontbijt aan te bieden. Kinderen verschijnen al te vaak met een lege maag aan de aftrap.

City Pirates vervelde van voetbalclub tot het sociale centrum van Merksem. Als voetbal echt verbindend wil zijn, zo luidt de redenering, dan moet de club deel worden van de buurt, dan hoort iedereen – jong, oud, arm, rijk, Belg, nog niet helemaal Belg – zich

er welkom te voelen en dan kan je sport maar beter gebruiken om jongeren kansen te bieden en te leren over de wereld buiten hun voordeur.

Geen geld voor hamburger

Het is een metamorfose op maat van de buurt. Het klinkt vanzelfsprekend, maar is het niet. Ondanks een stijging van het ledenaantal van 120 naar 700 en alle initiatieven om solidariteit te bevorderen, zijn de financiële zorgen van de City Pirates nooit volledig van de baan. Om te begrijpen waarom volstaat het over de ongewone menukaart van de kantine heen te kijken. Op een matchdag zit er nauwelijks volk aan de tafels. De inkomsten van de kantine zijn bedroevend laag. De verklaring is even eenvoudig als pijnlijk: de meeste ouders van de voetballers hebben geen geld over om een hamburger of spaghetti te kopen. Halal of niet. Na de wedstrijden van hun kinderen praten ze langs de lijn na, maar ze drinken er zelden iets bij. Het is de contradictie waar meer-

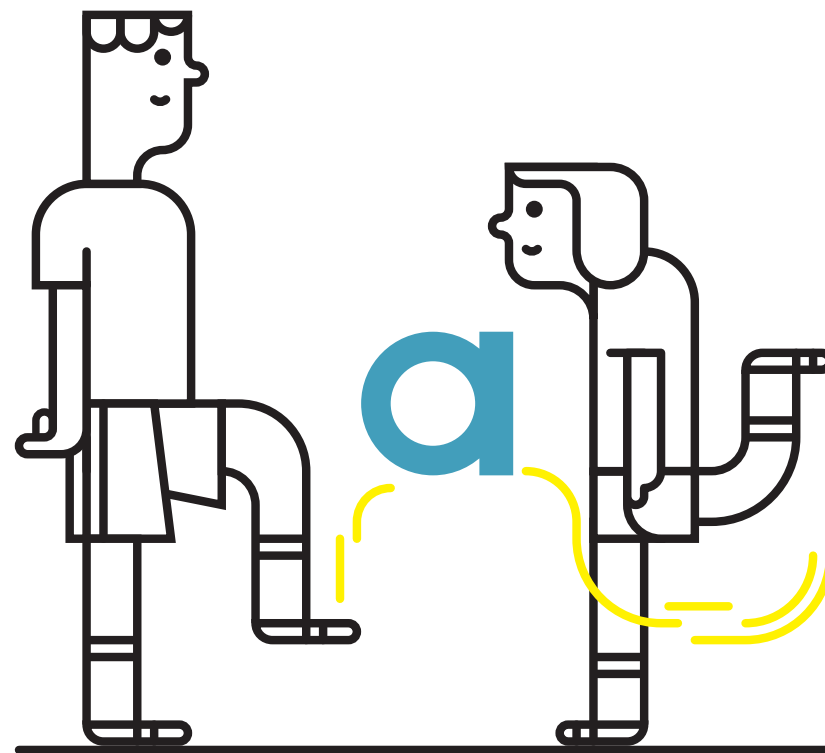
dere jeugdvoetbalclubs in armere wijken op botsen: men wil er zijn voor iedereen, maar hoe meer leden men krijgt, hoe moeilijker het wordt om te overleven. De uitgaven stijgen en de inkomsten volgen niet. Bovendien vinden andere clubs het best handig dat City Pirates →

**De voetbalclub
wordt zo een plek
waar kinderen
die anders
onzichtbaar zijn
zich kunnen
tonen.**

'We spreken Nederlands en vertalen waar nodig.'

Zowel de Chiro in Brussel als City Pirates zijn zeer duidelijk in hun taalbeleid: Nederlands is de voertaal. Alle communicatie naar ouders gebeurt in het Nederlands. Of beter: men zegt het eerst in het Nederlands en vertaalt het daarna desnoods in het Frans.

Ook dat trainers bij City Pirates worden verondersteld Nederlands te praten. Maar ze krijgen ook de tijd en de kans om het te leren. Een van de trainers kwam recent naar België. Terwijl hij kinderen leert voetballen, onderrichten zij hem in het lokale taalgebruik. Het is een wisselwerking die gewoon gebeurt, zonder voorgeschreven regels, maar waar trainer en voetballers zelfvertrouwen uit putten.

zich zo uitgesproken sociaal opstelt. Als het niet wil vlotten met een speler van buitenlandse afkomst dan sturen ze hem gemakshalve door naar de 'allochtonenclub' van Merksem die ondertussen satellietclubs heeft in andere kansarme wijken van Antwerpen: Luchtbal en Linkeroever. Het succes bewijst de nood aan ontspanningsplekken in deze buurten. Of zoals een van de ouders het omschrijft: 'Mijn zoon leert veel op de club. Voetballen en met anderen communiceren', en, voegen anderen eraan toe: 'Het is een waardevol alternatief voor op straat rondhangen.'

De voetbalclub wordt zo een plek waar kinderen die anders onzichtbaar zijn zich kunnen tonen. Ze ontwikkelen er trots en een gevoel erbij te horen, bovendien scherpt het sociale karakter van de club hun eigen maatschappelijke engagement aan. Door de interactie met de bewoners van het bejaardentehuis, maar ook door de actie die ze zelf organiseerden voor Kom op Tegen Kanker. De foto aan de muur van de kantine van de jongerengroep die 1400 euro ophaalde met de verkoop van oliebollen, is minstens zo belangrijk als de cultureel aangepaste menukaart.

Vrije tijd, zo blijkt, heeft zijn eigen drempels en soms onzichtbare of onopvallende uitsluitingsmechanismen. Terwijl de stap naar de voetbalclub niet zo groot is, is die naar de zondagse jeugdbeweging heel wat minder evident. Hoewel Chirojeugd Vlaanderen vzw er als nationale koepelorganisatie er graag op hamert dat

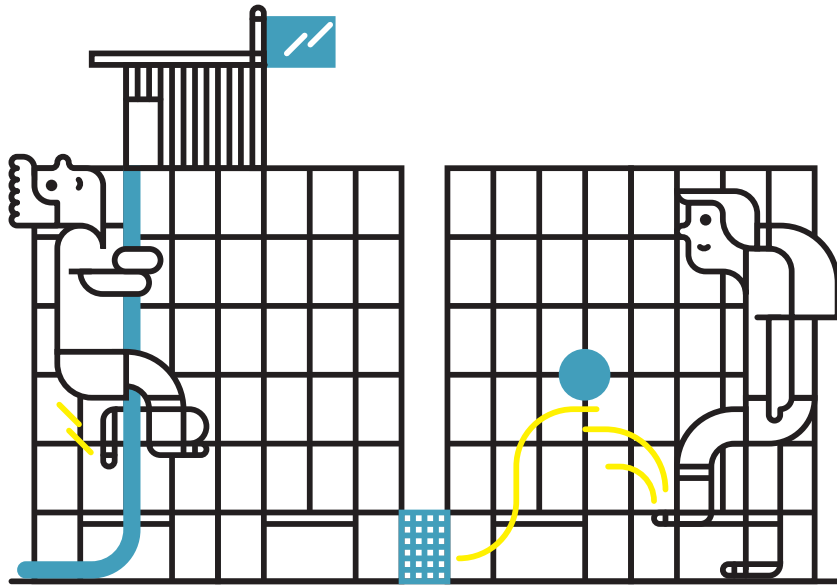
diversiteit een meerwaarde is, is het vooral voor de grootstedelijke groepen een hele opgave om de Vlaams-christelijke traditie waarin ze wortelen te vertalen naar de diverse context waarin ze zich bevinden. Al is het opvallend dat discussies die in de brede samenleving voor polarisatie en verbale Tomahawk-raketten zorgen, binnen chirogroepen als de Brusselse Jijipekes van Molenbeek of Sint-An-

neke van Koekelberg op praktische en grensverleggende manier worden opgelost. Op kamp is er halavlees, de datum van het zomerkamp wordt afgetoetst met de islamitische kalender en als het kamp tijdens de ramadan valt, dan hamert men een gebedstentje in de grond. Het verschil verdwijnt in pragmatiek en overleg. Bij de City Pirates gaat het precies zo. Als het Offerfeest op een zaterdag – wedstrijd-

dag – valt, dan toetst men bij ouders af of jongeren toch niet kunnen deelnemen aan de match. Net zoals bij de City Pirates zijn de problemen waar deze Chirogroepen mee kampen zelden van culturele aard. 'Als we Christus Koning zingen, zingen de islamitische kinderen gewoon mee', vertellen ze bij Sint-Anneke. Al merken ze wel dat de diversiteit onder de leden groter en vanzelfsprekender is dan die →

‘Onze plek in de stad is altijd onzeker.’

De voetballers van City Pirates voelen een sterke verbondenheid met hun voetbalvelden en – lokalen. Het Jef Mermandstadion biedt hen houvast. Vooral omdat het zo veel meer is geworden dan een plek waar ze trainen en thuiswedstrijden spelen. Sommigen komen er na school naartoe om hun huiswerk te maken, anderen vinden er de speelruimte die ze thuis missen. Voor de chirogroepen in Brussel is die eigen plek minstens zo belangrijk, maar is die tegelijkertijd onzekerder en beperkter. Sint-Anneke houdt vergaderingen in een sloopklaar rijhuis en moet ieder jaar weer onderhandelen over een nieuw contract. De kinderen en jongeren van Jijippeke zijn iedere vergadering minstens twintig minuten onderweg naar het meest nabije park. Bovendien staat voor beide groepen de speelruimte ieder jaar meer onder druk. Het gebrek aan eigen plek en aan open ruimte om te ravotten weegt nog het meest op de toekomst van de groepen. Bovendien is net zo'n duidelijke, eigen plek cruciaal voor de gemeenschapsvorming waar een jeugdbeweging naar streeft. Zeker in de Brusselse wijken waar het gros van de leden niet uit de wijken zelf komt.

onder de leiding. Ondanks BINT, een animatorenproject voor Brusselse meisjes met buitenlandse roots groeien Chiroleden niet automatisch door tot Chiroleiders. Van de drie onderzochte groepen woonde de leiding niet eens in Brussel. Ze pendelden vanuit de rand naar hun stadsgroep. Het doet bij sommigen de vraag rijzen of de jeugdbeweging zoals Vlaanderen ze kent wel aangepast is aan de grootstedse werkelijkheid, of er geen andere structuren nodig zijn, of zoals het nu is, het niet te vrijblijvend is en dat men meer vanuit de nood van de stad dan

Armoede berooft mensen van vrije tijd.

vanuit de traditie van de Chiro zal moeten denken en handelen. ‘Als we hangjongeren willen integreren, zullen we anders uit de hoek moeten komen.’

'De makakkenploeg'

Een bijkomende en fundamentele uitdaging vormen de socio-economische verschillen. Zo stapten ze bij Jijippeke af van het verplichte uniform omdat het te duur was voor veel ouders om aan te kopen, maar armoede reikt verder dan het materiële. Ouders hebben vaak niet de tijd of de ruimte om zich ook nog eens actief →

bezig te houden met de hobby's van hun kinderen. Zowel bij de Brusselse Chiro-groepen als bij de City Pirates in Antwerpen vergt het enorm veel energie om ouders te bereiken en te engageren. 'We willen meer zijn dan de zondagse babysit', zeggen ze bij de Chiro en bij City Pirates gaan ze van huis tot huis om ouders duidelijk te maken dat ze niet willen dat kinderen van zes jaar alleen met de

tram naar de training komen. Sommige ouders aanvaarden dat, maar weten niet hoe ze het anders geregeld krijgen; anderen willen niet dat de club zich met hun privé-zaken bemoeit. Om de band tussen club en ouders aan te halen, heeft de club een ouderenraad opgericht. Het is een begin, maar geen definitieve oplossing. Vooral omdat de armoede waarin veel ouders zich bevinden hen berooft

van vrije tijd. De praktische problemen waarmee ze geconfronteerd worden, zijn soms gewoon te groot. Zowel de Chiro-leiders als de voetbaltrainers zetten stevig in op huisbezoeken. Om het contact levendig te houden. Want uiteindelijk is het lauwe engagement van ouders niet het grootste obstakel waar ze met hun diverse groep kinderen en jongeren op botsen. Veel zwaarder weegt het oordeel

van de buitenwereld. Vooral voor de City Pirates. Het racisme op het voetbalveld is een realiteit die moeilijk te ontkennen valt. Ook al doen er zich volgens de statistieken van de voetbalbond nauwelijks incidenten voor. Tegen ongewenst gedrag van de eigen spelers treedt City Pirates rigoureus op. Het naleven van gemaakte afspraken, is iets waar de club sterk op hamert. Het maakt deel uit van het opvoedkundige project. Die rigiditeit mist de club in het bredere veld. Klachten die ze indiende over racisme werden tot nu altijd geklasseerd bij gebrek aan bewijzen. Nu leert de club haar trainer en leden vooral om er niet op in te gaan. Al horen ze het natuurlijk wel. 'De makakkenploeg is daar', klinkt het dan. Ook is het opvallend dat steeds meer gekleurde spelers van buiten Merksem bij de City Pirates aansluiting vinden. Nergens wordt het met zo veel woorden gezegd, maar het is duidelijk dat sommigen bij de witte clubs minder gewenst zijn. Vrije tijd is vaak niet zo vrijblijvend als het lijkt. Maar het interessante is dat alle onwil van de buitenwereld afketst op een stevig schild van eigenwaarde bij de leden van City Pirates. Of zoals een moeder het lachend verwoordt: 'Ik heb vooral geleerd dat iedereen op zijn manier aandacht nodig heeft. Positief of negatief.'

We zijn allemaal migranten

Het is een zin van de Uruguayaanse auteur Eduardo Galeano. In *Mirrors* zet hij de geschiedenis van de mens in een spiegelpaleis en kijkt ernaar vanuit zo veel mogelijk perspectieven. Het beeld is verrassend en onthutsend. Boven wordt onder, links wordt rechts en niets lijkt nog helemaal te zijn zoals het ons op school is geleerd.

Maar het begin is voor iedereen gelijk. Er is die ene voorouder in Afrika. We hebben geleerd haar Lucy te noemen. Een kleine, gedrongen vrouw met een aapachtig gezicht en armen die nog bijna tot aan de knieën reikten toen ze rechtop liep.

Ooit woonde de totale mensheid in Afrika. Hun huid toonde nog geen onderscheid. Hun cultuur was zonder verschil.

Toen kwam de mens in beweging. Gedreven door een grillig klimaat, door honger en dorst en misschien wel door de drang andere streken te ontdekken en te veroveren. De wereld was grenzeloos; alle mensen waren staatloos. Het enige wat telde, was hoe ver ze konden wandelen en hoe ver ze een speer konden werpen. 'Onze benen waren ons paspoort', schrijft Galeano. En ook: 'De zon deelde een heel palet aan kleuren uit.' Hoe verder de mens van zijn geboortegrond wegtrok, hoe bleker hij werd.

Pas eeuwen later, toen God één werd en koningen legers aanvoerden om grenzen te verdedigen of verleggen, werden aan die huidskleur waarden en waardeoordelen gehecht. Net zoals vrouwen waren zwarten des duivels. Ook al was de eerste gekende mens vrouw en zwart geweest. Maar dat werd weer eens eeuwen later ontdekt.

Het onderscheid was er niet. Wij hebben het onderscheid gemaakt. We kunnen het onderscheid benadrukken of proberen voorbij het verschil te kijken en in ieder van ons te speuren naar die kromgebogen Lucy uit de Afrikaanse savanne. Omdat, schrijft Galeano, 'zelfs de witste van de witste mens uit Afrika komt.'

